

ТАШАККУЛИ ФАРҶАНГИ ПЕДАГОГИИ МУАЛЛИМИ ОЯНДАИ МАТЕМАТИКА *Раҷабова Саодат Ҷамоловна*, дотсент, мудири кафедраи методикаи таълими математика ва технологияи информатсионии МДТ «ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров» (Тоҷикистон, Хуҷанд)

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ *Раҷабова Саодат Ҷамоловна*, доцент, заведующая кафедрой методики преподавания математики и информационных технологий, ГОУ «ХГУ имени акад. Б. Гафурова (Таджикистан, Худжанд)

PEDAGOGICAL CULTURE FORMATION OF THE FUTURE MATHEMATICS TEACHER *Rajabova Saodat Jamolovna*, associate professor, head of the mathematics teaching methods and information technology department of SEI "KSU named after acad. B. Gafurov" (Tajikistan, Khujand),
E-mail: saodat_6@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: фарҳанги педагогӣ, салоҳияти касбӣ, муаллими ояндаи математика, дониш, малака, маҳорат, таҷриба

Мақола ба таҳлили назариявии масъалаи ташаккули фарҳанги педагогии омӯзгорони ояндаи математика бахшида шудааст. Қайд мешавад, ки фарҳанги омӯзгорӣ ҳамчун категория дар шаклҳои гуногуни зӯхуроти худ нерӯи мустақами инкишофёбанда, эҷодӣ ва интегратсионӣ дорад. Илова бар ин, дар сохтори худ барои ташаккули малакаи ҳама гуна фаъолияти касбӣ заминаи умумӣ дорад, зеро он чандир ва инкишофёбанда буда, сифатҳои баланди мутобиқавиро дорост. Ин раванд ба ташаккули дониш, ҷузъҳои арзишӣ - муносибатӣ, рафтории фарҳанги педагогӣ изоморфӣ дорад. Муаллими ояндаи математика бо ин ҷузъҳои фарҳанги педагогӣ мусаллаҳ буда, бояд ташаккули шахсияти эҷодкорро таъмин намояд. Зеро он қобилияти интиқол ва мутобиқ кардани усулҳои фаъолият ба шароит ва ҳолатҳои гуногун, қобилияти муайян кардан, таҳлил ва пешгӯӣ кардани падидаҳо ва ҳолатҳо, тавсиф ва шарҳи онҳо, инчунин қобилияти банақшагириӣ, мустақилона тарҳрезӣ кардан ва анҷом додани фаъолияти касбии худ мебошад.

Ключевые слова: педагогическая культура, профессиональная компетентность, будущий учитель математики, знания, умения, навыки, опыт

Статья посвящена теоретическому анализу проблемы формирования педагогической культуры будущих учителей математики. Отмечается, что педагогическая культура как категория в различных формах ее проявления обладает мощной развивающей, созидательной и интегрирующей силой. Кроме того, по своей структуре он имеет универсальную основу для формирования навыков любой профессиональной деятельности, поскольку пластичен и динамичен, обладает высокими адаптационными качествами. И этот процесс изоморфен формированию знания, ценностно-реляционного, поведенческого компонентов педагогической культуры. Вооружившись этими составляющими педагогической культуры, будущий учитель математики должен обеспечить формирование творческой личности, что выражается в умении переносить и приспособлять способы деятельности к различным условиям и ситуациям, умении выявлять, анализировать и прогнозировать явления и ситуации, описывать и объяснять их, а также умении планировать, самостоятельно проектировать и осуществлять свою профессиональную деятельность.

Key words: teacher, pedagogical culture, culture, professional culture, professional competence, future mathematics teacher, entrepreneur, professional activity, knowledge, skills, skills, experience

The article is devoted to the theoretical analysis of the problem of formation of pedagogical culture of future teachers of mathematics. It is noted that pedagogical culture as a category in its various forms of manifestation has strong developing, creative and integrative power. In addition, in its structure, it has a universal basis for the formation of the skills of any professional activity, because it is plastic and dynamic, and has high adaptive qualities. And this process is isomorphic to the formation of

knowledge, value-relational, behavioral components of pedagogical culture. The future teacher of mathematics, armed with these components of pedagogical culture, should ensure the formation of a creative personality. Because it is the ability to transfer and adapt the methods of activity to different conditions and situations, the ability to identify, analyze and predict phenomena and situations, describe and explain them, as well as the ability to plan, independently design and carry out one's professional activities

Даврае, ки ҳоло дар он низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудааст, аз омӯзгорони оянда малака, маҳорат ва фаҳмиши нави дорои арзишҳои миллию таълимиро талаб менамояд, ки ин ба равишҳои навини педагогикаи муосири ва классикӣ бояд таъна намояд.

Модернизатсияи соҳаи маориф, ки барои воридшавии Тоҷикистон ба фазои таълимии аврупоӣ замина мегузорад аз кормандони соҳаи маориф махсусан аз омӯзгорони ояндаи фанни математика таҳияи парадигмаи нав аз ҷумла ҳадафҳо, вазифаҳо, мундариҷа ва технологияҳои таълими омӯзгорон, ки ба ниёзҳои ҷомеаи навшаваанда ҷавобгӯ мебошанд тақозо дорад. Тибқи талаботи ин навсозиҳо омодаасозию тарбияту ба воярасонии омӯзгори соҳибзавқи ба ин талабот ҷавобгӯ ба миён омада истодааст.

Омӯзгори соҳибзавқи ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобдиханда бояд дорои дониш, малака ва маҳорати касбӣ, яъне дониши амиқ аз фанни худ дошта бошад, аз фановариҳои навини педагогикаи муосир баҳраманд бошаду қай дар қучо бо қадом мақсад истифода бурдани онро худ мустақилона пиёда гардонад ва беш аз ҳама ба фаъолияти касбии худ аз нуқтаи назари танқидӣ назар карда, норасоҳои дар фаъолият пайдошударо сари вақт ислоҳ намояд, ки барои расидан ба ин нуқтаи муқаддас маданияти волои педагогӣ лозим аст.

Маданияти педагогӣ маҷмӯи маҳорати баланди касбӣ ва хосиятҳои дохилии омӯзгор, доштани усулҳои таълим ва мавҷудияти қобилиятҳои фарҳангӣ - эҷодӣ мебошад. Ин ченаки эҷодкорона азхуд кардан ва дигаргун сохтани таҷрибаи ҷамъовардаи инсоният мебошад» [9, с.48]

Дар шароити афзоиши ҷараёни иттилооти илмӣ, ки фаъолияти маърифатии ҳуди донишҷӯёро хеле баланд мебардорад, омӯзгоре лозим аст, ки бояд роҳи донишро нишон дода тавонад ва худ донишҷӯ бояд ба қуллаҳои баланди илм бирасад, яъне донишҷӯ бояд дар омӯзиши ин ё он фан мавқеи пешравиро ишғол намояд. Дар ин робита педагоги машҳур А.Дистерверг қоидаи зеринро мураттаб карда буд: «Муаллими бад ҳақиқатро баён мекунад ва муаллими хуб пайдо кардани онро меомӯзонад. Дар ҳолати аввал ҳаракат аз боло ба поён, дар дуҷум - аз поён ба боло; дар он ҷо шогирдон аз боло оғоз мекунанд ва кӯшиш мекунанд, ки ниҳоят ба поён бирасанд; дар ин ҷо аз поёе, ки хонанда дар он меистад, оғоз карда, то нуқтаи ниҳой, ба боло мебароянд» [4, с. 42].

Тибқи ин қоида мавқеи шахсии муаллими ояндаи математика бояд як қисми асосии фаъолияти касбии ӯ гардад. Ҳаёти имрӯзаи мо сибит кард, ки асоси рушди пешрафти иҷтимоию иқтисодии ҳар як кишвар инсон, мавқеъ, фарҳанг, маълумот, салоҳияти касбии ӯст.

Сарфи назар аз он, ки низоми таҳсилоти олии касбӣ дар ҷумҳуриямон яке аз мавқеҳои муайяно дошта бошад, ҳам, он як қатор камбудии ҷиддӣ аз ҷумла:

- беҳатарии технологияи ташаккули фаъолияти касбӣ, марказонидани он ба муоширати донишҳои тайёр;
- мувофиқ набудани сохтори раванди таълимии донишгоҳ ба сохтори шахсияти ташаккулёбандаи мутахассиси оянда;
- хусусияти соф интизоми раванди таълим, суғур будани алоқаҳои байни фанҳо;
- ҷудо намудани мантиқи азхудкунии маводи таълимӣ аз қолабҳои ташаккули мутахассисон ҳамчун субъектҳои фаъолияти касбӣ, омӯзиши иттилооти фанӣ дар ҷудо аз фаъолияти касбии дар пешистода;
- кам ифодаёфтаи самти умумии башардӯстона ва касбии раванди таълим;
- пурра истифода набурдани потенциали имкониятҳои шахсии мутахассиси оянда;
- мавҷуд набудани шароит барои донишҷӯён барои сохтани траекторияи таълимии худ;
- фосилаи калони вақти байни азхудкунии донишҷӯён ва дар амал татбиқ намудани ин донишҳо ва ба монанди инҳоро дорост.

Аз гуфтаҳои болоӣ бармеояд, ки омӯзгори ояндаи математикаи соҳибзавқи ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобдиханда бояд дорои малақаҳои зерин бошад:

- тарҳрезии ҳолатҳои гуногун ва тамоми раванди фаъолияти касбии худ;

- барномаҳои гуногуни таҳсилоти минбаъдаи (асосӣ ва иловагии) касбии онҳоро интихоб ва амалӣ намоянд;
- амалӣ намудани худшиносии касбӣ;
- ташаккули додани муносибатҳои байнишахсӣ ва тичоратӣ, ҳамкорӣ бо муҳити иҷтимоӣ - фарҳангӣ ва касбӣ, бо фарҳангҳо ва системаҳои арзишҳои гуногун дар асоси азхудкунии:

а) сарчашмаҳои аслии иттилооти илмӣ, фарҳангӣ ва касбӣ;

б) иттилоот, мафҳумҳои илмӣ, назарияҳо, концепсияҳо, парадигмаҳо аз соҳаҳои гуногуни фарҳанги умумӣ ва касбӣ;

в) усулҳои универсалии фаъолияти амалӣ ва назариявӣ, усулҳои фаъолияти тадқиқотӣ [3,с.6,7-8].

Дар ин маврид низоми таҳсилоти олии касбӣ воқеан ба гуногунии эҳтиёҷот, шавқу ҳавас, хусусиятҳои донишҷӯён муроҷиат намуда, фанҳо дар мантике сохта мешаванд, ки ба рушди шахсият ва касбии мутахассиси оянда (муаллими оянда) мусоидат мекунад.

Фаъолияти касбии омӯзгори ояндаи математикаи соҳибзавқи ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобдиханда бояд ба фановари нави таълим таъяс намуда, вазифаҳои зеринро маҳаки асосии кори худ донад:

1. Ташаккули фаъолияти эҷодӣ, тадқиқотӣ (фаъолият аз рӯи намуна, фаъолияти омӯзгорӣ ва касбӣ), бо истифода аз фановариҳои махсус, ки дорои хосиятҳои дар боло ифодашуда мебошанд.

2. Ташаккули муносибат ё ба ибораи дигар, таҷрибаи муносибати арзишӣ предметҳо ё воситаҳои фаъолияти инсон, зуҳури он нисбат ба олами атроф, ба одамони дигар дар маҷмӯи эҳтиёҷоте, ки дарки ҳисси объектҳои муайяни шахсро муайян мекунанд, ки ба низоми арзишҳои он дохил мешаванд. Ин унсур мазмуни таълим аз дониш иборат нест, гарчанде, ки онро пешбинӣ мекунанд. Меъёрҳои муносибат ба олам, нисбат ба худ ва ба худ монанд на танҳо донишҷӯи ақидаҳои ҷаҳонбинӣ (дониши математикаи мактабӣ), балки боварӣ ба ҳақиқати онҳо, муносибати мусбатро нисбат ба онҳо низ дар назар доранд. Ин муносибат дар рафтори одам, дар фаъолияти хусусияти амалӣ ва зеҳнӣ дошта зоҳир мегардад.

3. Ташаккули дониш дар бораи асосҳои математикаи мактабӣ. Азхудкунии ин донишҳо дар шури талаба ташаккули тасаввуроти ҳақиқии мукаммали предмети асосҳои математикаи мактабиро таъмин намуда, ўро бо муносибати дурусти методологи ба фаъолияти маърифатӣ амалӣ мусаллаҳ менамояд.

Барои ташаккули фарҳанги педагогии омӯзгори ояндаи математикаи соҳибзавқи ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобдиханда:

Якум, агар мо дар раванди омӯзишу парастии рамзҳои математикиро истифода барем, он гоҳ муносибати байни фарҳанги умумӣ (ФУ), фарҳанги касбӣ (ФК) ва фарҳанги педагогӣ (ФП) метавонад ба таври зерин ифода карда шавад: фарҳанг = фарҳанги касбӣ + фарҳанги педагогӣ. Дар ин ҳолат фарҳанги педагогӣ фарҳанги умумии дохилӣ буда, вазифаи тарҳрезии мушаххаси фарҳанги умумиро дар соҳаи фаъолияти касбии педагогӣ иҷро мекунанд.

Дуюм, дар зери ҷузъҳои асосии фарҳанги педагогии омӯзгори ояндаи математикаи соҳибзавқи ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобдиханда мо рафторӣ, арзишӣ-муносибатӣ ва донишро дар назар дорем. Ҳамин тариқ, фарҳанги педагогии омӯзгори ояндаи математикаи соҳибзавқи ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобдиханда як ташаккули динамикии ҷудонашаванда буда, сатҳи бешубҳа ба даст омадаи инкишофи сифатҳои шахсӣ ва касбиро инъикос мекунанд (компоненти муносибатҳои арзишӣ); махсус, психологию педагогӣ, маълумоти умумӣ (ҷузъи дониш); усул ва усулҳои фаъолияти педагогии муаллим (компоненти рафтор) аст.

Таҷрибаҳо собит намуданд, ки ташаккули фаъолияти педагогӣ бо имконот ва воситаҳои муайян карда мешавад, ки онро дар раванди таълими донишгоҳ ҳамчун якпорчагии инкишофёбанда, аввал истинод ва репродуктивӣ, баъд эҷодӣ ва мустақилона амалӣ карда метавонад, ки инкишофи тамоми ҷузъҳои фарҳанги педагогии омӯзгори ояндаи математикаи соҳибзавқи ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобдихандаро дар бар мегирад.

Ташаккули фаъолияти педагогӣ бо имкониятҳо ва воситаҳои муайян карда мешавад, ки метавонад онро дар раванди таълими донишгоҳ ҳамчун якпорчагии инкишофёбанда, аввал истинод ва репродуктивӣ, баъд эҷодӣ ва мустақилона амалӣ созад, ки инкишофи тамоми ҷузъҳои фарҳанги педагогӣ мебошад.

Бояд гуфт, ки ташаккули ҷузъҳои фарҳанги педагогӣ раванди гетерохронӣ буда, ҳамаи ҷузъҳо якбора ба вучуд намеоянд, ба маънои он ки онҳо якбора, балки дар дараҷаҳои гуногуни

фаъолият ташаккул меёбанд. Дар баробари ин, чузъи рафторӣ ба майдон меояд, ки инхоро дар назар дорад: фаъолияти эҷодии омӯзиши хонандагон, махсус, вобаста ба мавҷуда, сохторбандии маводи таълимӣ дар асоси принципи бунёди, умумисозии пурмазмун, мантиқи пешниҳод, маводи таълимӣ (аз умумӣ ба махсус, аз абстрактӣ ба мушаххас ва донишгари моҳияти мушаххас - пайваста аз як далели назариявӣ ва бошууроно ба дигараш), ворид намудани воҳидҳои хурди сохторӣ ба воҳидҳои калон [1]. Дар баробари ин дар предмети маърифат асоси ориентатсионии фаъолияти равони ташаккул меёбад. Интиҳоби саволҳои, ки донишҷӯён меомӯзанд, бояд фикри умумии назариявиро ба роҳбарӣ гирад. Инкишофи чузъи рафторӣ дар чунин мантиқ ташаккули чузъи арзишӣ-муносибатӣ дорад.

Дар натиҷа дар байни омӯзгор ва донишҷӯ (ба сифати вариант, байни донишҷӯ ва донишҷӯ) дигар муносибатҳои муқоламаи субъект-субъект ба вуҷуд меояд ва мавқеи ифодаи «донишҷӯ» бо «мафҳуми ман»-и мусбат иваз мешавад. Донишҷӯ субъекти фаъолияти таълимии ӯ мегардад, ки принципҳои асосии таълими инкишофи тарбия мебошанд. Яклухтӣ ва принципҳои асосӣ — принципҳои изоморфизми сохтори маданияти педагогӣ ба сохтори раванди таълим. Дар натиҷа қисмати дониш (аз ҷумла дониш аз фанни математика) ташаккул меёбад.

Ҳамин тавр, таҳлили назариявии муаммои ташаккули маданияти педагогӣ, омӯзиши таҷрибаи таҷрибавӣ нишон дод, ки маданияти педагогӣ ҳамчун категория дар шаклҳои гуногуни зухуроти худ нерӯи мустақами инкишофёбанда, эҷодӣ ва интегратсионӣ дорад. Илова бар ин, дар сохтори худ он барои ташаккули малакаи ҳама гуна фаъолияти касбӣ заминаи универсалӣ мебошад, зеро он пластикӣ ва динамикӣ буда, дорои сифатҳои баланди мутобиқшавӣ мебошад. Ва ин раванд ба ташаккули дониш, чузъҳои арзишӣ - муносибатӣ, рафтории фарҳанги педагогӣ изоморфӣ дорад.

Муаллими ояндаи математика бо ин чузъҳои фарҳанги педагогӣ мусаллаҳ бояд ташаккули шахсияти эҷодкорро таъмин намояд, ки дар табиати эҷодии тафаккур ва фаъолият зоҳир мегардад, қобилияти интиқол ва мутобиқ кардани усулҳои фаъолият ба шароит ва ҳолатҳои гуногун, қобилияти муайян кардан, таҳлил ва пешгӯӣ кардани падидаҳо ва ҳолатҳо, тавсиф ва шарҳ додани онҳо, инчунин қобилияти банақшагири, мустақилона тарҳрезӣ кардан ва анҷом додани фаъолияти касбии худ мебошад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Асадуллин, Р. М. Формирование личности учителя как субъекта педагогической деятельности: дис. ... д-ра пед. наук / Р. М. Асадуллин. – М., 2000. – 389 с.
2. Компетентностный подход в педагогическом образовании: коллектив. монография / под ред. В. А. Козырева, Н. Ф. Радионовой, А. П. Тряпициной. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2005. – 392 с.
3. Коган, Л. Н. Всестороннее развитие личности и культура / Л. Н. Коган. – М.: Знание, 1981. – 63 с.
4. Пискунов, А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогике: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / А. И. Пискунов. – М.: Просвещение, 1981. – 528 с.
5. Духова, Л. И. Теоретико-методологические предпосылки исследования субкультуры учителя / Л. И. Духова, Л. С. Подымова // Сибирский педагогический журнал. – 2006. – №1. – с. 82–95.
6. Раджабова, С. Д. Индивидуальные задания по методике обучения математике как средство формирования методической компетентности будущего учителя математики // Раджабова С. Д., Кодиров Б. Р. В сборнике: Российская наука на пути к устойчивому развитию: междисциплинарные исследования. Материалы V Всероссийской научно-практической конференции. Ставрополь, 2023. – С. 112–116.
7. Раджабова, С. Д. Основные принципы компетентного подхода, влияющие на формирование педагогической культуры будущих учителей естественно-математических наук // Раджабова С. Д., Арипова М. Р., Кодиров Б. Р. Вестник Академии образования Таджикистана. – 2021. – № 1 (38). – С. 165–169.
8. Раҷабова, С. Ҷ. Аҳамияти ҳалли масъалаҳо дар тарбияи фаъолнокии эҷодии хонандагон бо принципи таълими босалоҳият / С. Ҷ. Раҷабова, А. У. Оҷилов // "Номаи донишгоҳ" -и Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Фафуров, силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – 2022. – №. 1(70). – Р. 175–179. – DOI 10.51844/2077-4990-2022-1-175-179. – EDN KQOEOZ.

REFERENCES:

1. Asadullin, R.M. Formation of the teacher's personality as a subject of pedagogical activity: dissertation. ... Dr. Ped. Science / R. M. Asadullin. - M., 2000. - 389 p.

2. Competence approach in pedagogical education: collective monograph / edited by V. A. Kozyrev, N. F. Radionova, A. P. Tryapitsin. - St. Petersburg: RSPU named after A. I. Gerzen, 2005. – 392 p.
3. Kogan, L. N. All-round development of personality and culture / L. N. Kogan. - M.: Znanie, 1981. - 63 p.
4. Piskunov, A. I. Chrestomatiya of history of foreign pedagogy: study. allowance for pedagogical students / A. I. Piskunov. - M.: Prosveshchenie, 1981. - 528 p.
5. Dukhova, L.I. Theoretical-methodological prerequisites for studying subcultures of teachers / L. I. Duhova, L. S. Podymova // Siberian pedagogic magazine. -2006. - No. 1. - P. 82-95.
6. Radjabova S.D. Individual tasks for methodical teaching of mathematics as a means of forming methodological competence of future mathematical teachers // Radjabova S.D., Kodirov B.R. Materials of Russian scientific-practical conference. Stavropol, 2023. -P. 112-116.
7. Radjabova S.D. Basic principles of the competent approach, influencing the formation of the pedagogical culture of future teachers of natural and mathematical sciences // Radjabova S.D., Aripova M.R., Kodirov B.R. Vestnik of the Academy of Education of Tajikistan.- 2021.- No. 1 (38). -P. 165-169.
8. Radjabova S.D. The importance of solving problems in the education of creative activity of students with the principle of competent education Radjabova S.J., Ochilov A.U. "Scientific notes" of Khujand State University named after academician B. Ghafurov, series of humanities and sociology.- 2022.-No. 1 (70).- P. 175-179.